

Махота А. В.

*к.е.н., доцент, кафедра бухгалтерського обліку,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
E-mail: alla_229@mail.ru*

ДОСЛІДЖЕННЯ МЕТОДОЛОГІЇ ОБЛІКОВОЇ ОЦІНКИ ФІНАНСОВИХ ІНВЕСТИЦІЙ ПРИВАТНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Анотація. В статті з'ясовано специфічні риси фінансових інвестицій вітчизняних підприємств, які визначають особливості їх оцінки для цілей бухгалтерського обліку. Встановлено, що за національною методологією бухгалтерського обліку фінансові інвестиції первісно оцінюються інвестором за собівартістю, структура якої залежить від способу фінансового інвестування. Систематизовано критерії класифікації фінансових інвестицій як основа подальшого визначення методу їх переоцінки на дату балансу. Визначено параметри розподілу об'єктів інвестування в бухгалтерському обліку та досліджено національну методологію переоцінки інвестором фінансових інвестицій пов'язаним і непов'язаним сторонам. З'ясовано інформаційні потреби обліковців та визначено проблеми практичного застосування методології оцінювання фінансових інвестицій за національними стандартами бухгалтерського обліку.

Ключові слова: цінні папери, фінансові інвестиції, інвестор, об'єкт інвестування, пов'язані сторони, метод, оцінка, вартість, собівартість.

Формул: 8 рис.: 0, табл.: 4, бібл.: 13

A. V. Makhota

*PhD in Economics, assistant professor of accounting,
Kharkiv National University of Economics by S. Kuznets
E-mail: alla_229@mail.ru*

RESEARCH ACCOUNTING ESTIMATE METHODOLOGY OF FINANCIAL INVESTMENTS PRIVATE ENTERPRISES

Abstract. The article reveals the specific features of financial investment by national enterprises, which determine the characteristics of their estimates for accounting purposes. It has been established that the national accounting methodology financial investments are initially measured by investor at production cost, the structure of which depends on the method of financial investment. Systematized criteria for financial investment classification as a basis for further definition the method of revaluation on balance sheet date. Determined the parameters distribution of investment objects in accounting and researched national methodology investor revaluation of financial investments related and unrelated parties. It is found information requirements of accountants and defined the practical application problems of a methodology for assessing the financial investment by the national accounting standards.

Keywords: securities, financial investments, investor, investment object, related parties, method, evaluation, cost.

Formulas: 9; Fig.: 0, table.: 4, Bibl.: 13

JEL Classification: M 41.

Махота А. В.

*к.э.н., доцент, кафедра бухгалтерского учета,
Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнеця
E-mail: alla_229@mail.ru*

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТОДОЛОГИИ УЧЕТНОЙ ОЦЕНКИ ФИНАНСОВЫХ ИНВЕСТИЦИЙ ЧАСТНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация. В статье определены специфические черты финансовых инвестиций, которые определяют особенности их оценки для целей бухгалтерского учета. Установлено, что

согласно национальной методологии бухгалтерского учета финансовые инвестиции инвестором первоначально оцениваются по себестоимости, структура которой зависит от способа финансового инвестирования. Систематизировано критерии классификации финансовых инвестиций як основа последующего выбора метода их переоценки на дату баланса. Определены параметры распределения объектов инвестирования в бухгалтерском учете и исследовано национальную методологию переоценки инвестором финансовых инвестиций связанным и несвязанным сторонам. Выяснены информационные потребности учетчиков и определены проблемы практического применения методологии оценивания финансовых инвестиций согласно национальным стандартам бухгалтерского учета.

Ключевые слова: ценные бумаги, финансовые инвестиции, инвестор, объект инвестирования, связанные стороны, метод, оценка, стоимость, себестоимость.

Формул: 8; рис.: 0, табл.: 4, библиограф.: 13

Постановка проблеми. Забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку України сьогодні вимагає формування ефективної системи інвестування національної економіки, розвитку міжнародного співробітництва в сфері залучення іноземного капіталу та поліпшення інвестиційного клімату нашої держави в цілому. Важливим кроком на шляху вирішення зазначених завдань є формування належного обліково-аналітичного забезпечення інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств як основи подальшого розвитку фінансового інвестування в Україні. Отже, ключовим завданням бухгалтерського обліку на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки є надання користувачам своєчасної, об'єктивної і точної інформації про результати господарської діяльності учасників інвестиційних процесів, що неможливе без дослідження існуючої методології облікової оцінки фінансових інвестицій підприємств приватної форми власності.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Різні аспекти проблематики фінансового інвестування в Україні були предметом дослідження таких вітчизняних вчених, як Л. Бакаєв, М. Бондар, Н. Бузак, С. Голов, О. Криворот, О. Небильцова, В. Орлова, А. Пересада, П. Сук та ін. Але поряд з цим до сьогодні залишаються відкритими питання вдосконалення сучасної методології облікової оцінки фінансових інвестицій вітчизняних підприємств, що вимагає її та детального вивчення.

Постановка завдання. Метою статті є висвітлення діючої методології формування в бухгалтерському обліку вартості фінансових інвестицій за національними стандартами.

Виклад основного матеріалу. Бухгалтерський облік як обов'язковий вид обліку для суб'єктів господарювання усіх видів та організаційно-правових форм власності згідно національного законодавства, на відміну від інших видів обліку, передбачає застосування в процесі формування інформації про стан та рух об'єктів обліку внаслідок здійснення підприємством господарської діяльності єдиного грошового вимірника. Іншими словами, вимірювання та узагальнення в обліку інформації про господарську діяльність підприємства та подальше її розкриття у фінансовій, податковій і статистичній звітності здійснюється в єдиній грошовій одиниці, якою ст. 5 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» визначено національну грошову одиницю України – гривню [5]. В свою чергу, застосування грошового вимірника для цілей бухгалтерського обліку вимагає проведення оцінки його об'єктів.

Фінансові інвестиції як активи, що виникають у суб'єктів господарювання внаслідок здійснення ними операцій з фондовими фінансовими інструментами, мають специфічні риси, які визначають особливості їх облікової оцінки, а саме:

- виникають у інвестора внаслідок придбання ним цінних паперів або здійснення внесків у зареєстрований капітал підприємств неакціонерної форми власності, що обумовлює неоднорідну структуру фінансових інвестицій;

- розгалуженість каналів фінансового інвестування (придбання цінних паперів на первинному або вторинному ринку, пряме або портфельне інвестування тощо), що впливає на структуру їх вартості;

- вартість фінансових інвестицій змінюється у часі під впливом макроекономічних факторів та ефективності діяльності інвестованого підприємства (емітента цінних паперів, який є об'єктом фінансового інвестування), що обумовлює необхідність їх періодичної переоцінки;

- вибір методики облікової оцінки залежить від виду фінансових інвестицій;

Виходячи із зазначених властивостей фінансових інвестицій в бухгалтерському обліку їх оцінка здійснюється окремо за кожною фінансовою інвестицією первісно (безпосередньо в момент фінансового інвестування для визначення їх достовірної вартості при відображенні на бухгалтерських рахунках) та на дату складання фінансової звітності (переоцінка з метою об'єктивного розкриття інформації про їх вартість на певну дату) [9].

Згідно П(с)БО 12 «Фінансові інвестиції» вкладення інвесторів у цінні папери первісно оцінюються та відображаються у бухгалтерському обліку за собівартістю, структура якої залежить від способу фінансового інвестування – шляхом придбання цінних паперів за кошти, шляхом їх обміну на цінні папери власної емісії або шляхом обміну на інші активи (табл. 1).

Таблиця 1

Структура собівартості фінансових інвестицій підприємства залежно від способу їх придбання

№ з/п	Спосіб придбання	Структура собівартості
1.	Шляхом придбання за кошти	Ціна придбання, комісійні винагороди, мито, податки, збори, обов'язкові платежі та інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням фінансової інвестиції
2.	Шляхом обміну на цінні папери власної емісії	Справедлива вартість переданих цінних паперів
3.	Шляхом обміну на інші активи	Справедлива вартість таких активів

Джерело: [9]

У разі придбання фінансових інвестицій за кошти первісну їх вартість становить сукупність витрат, понесених інвестором у зв'язку з їх придбанням, в інших випадках визначення первісної вартості фінансових інвестицій ускладнюється необхідністю визначення їх справедливої вартості.

Нормативно сутність поняття справедливої вартості закріплено П(с)БО 19 «Об'єднання підприємств» як суми, за якою можна продати актив або оплатити зобов'язання за звичайних умов на певну дату [10]. П(с)БО 19 також регламентує порядок визначення справедливої вартості за об'єктами ідентифікованих активів та зобов'язань, за яким справедлива вартість фінансових інвестицій (цінних паперів) визначається на підставі їх поточної ринкової вартості на фондовому ринку. В свою чергу ринкова вартість фінансових інвестицій П(с)БО 19 визначається як «сума, яку можна отримати від продажу фінансової інвестиції на активному ринку» [10]. Критерії активного ринку закріплено П(с)БО 8 «Нематеріальні активи», а саме: предмети, що продаються та купуються на такому ринку, є однорідними; у будь-який час можна знайти зацікавлених продавців і покупців; інформація про ринкові ціни є загальнодоступною [12].

Отже за П(с)БО 12 фінансові інвестиції непов'язаним сторонам (суб'єктам господарювання, ділові стосунки між якими не обумовлюють набуття однією із сторін контролю над іншою або здійснення суттєвого впливу на ухвалення управлінських рішень іншою стороною [7]) переоцінюються на дату складання балансу за наступними методами:

- метод амортизованої собівартості – застосовується у разі фінансового інвестування з метою утримання фінансових інвестицій до погашення (інвестиції у боргові цінні папери) або безстрокового утримання (інвестиції у інструменти капіталу непов'язаним – акції, пайові частки тощо). Такі фінансові інвестиції кваліфікуються як довгострокові незалежно від термінів обігу придбаних цінних паперів;

- метод справедливої вартості – застосовується у разі придбання фінансових інвестицій з метою перепродажу. Такі фінансові інвестиції кваліфікуються як поточні, адже їх реалізація може бути здійснення у будь-який момент;

- метод собівартості з урахуванням зменшення корисності – застосовується за умов відсутності можливості достовірного визначення справедливої вартості фінансових інвестицій на дату складання балансу.

Порядок визначення справедливої вартості фінансових інвестицій детально розглянуто вище. Слід додати, що переоцінка фінансових інвестицій на дату балансу здійснюється у разі невідповідності їх справедливої та балансової вартості.

Далі визначимо процедуру застосування методу амортизованої собівартості для переоцінки фінансових інвестицій на дату балансу.

Згідно П(с)БО 12 під амортизованою собівартістю фінансової інвестиції слід розуміти собівартість з урахуванням часткового її списання внаслідок зменшення корисності, яка збільшена (зменшена) на суму накопиченої амортизації дисконту (премії) [9]. При цьому, під дисконтом слід розуміти додатковий дохід інвестора у вигляді знижки, яку він отримує внаслідок перевищення номінальної вартості цінних паперів (вартість, яка буде погашена у кінці терміну обігу цінних паперів) їх собівартості (сукупних витрат інвестора на придбання фінансових інвестицій), а під премією – додаткові витрати інвестора внаслідок перевищення собівартості цінного паперу його номінальної вартості. Тобто дисконт збільшує відсотковий дохід інвестора від утримання фінансової інвестиції, а премія, навпаки, занижує його.

За П(с)БО 12 амортизація як процес розподілу дисконту/премії (різниці між собівартістю та вартістю погашення фінансових інвестицій) за фінансовою інвестицією протягом періоду обігу цінних паперів (з дати придбання до дати їх погашення) здійснюється за методом ефективної ставки відсотка, «за яким сума амортизації визначається як різниця між доходом за фіксованою ставкою відсотка і добутком ефективної ставки та амортизованої вартості на початок періоду, за який нараховується відсоток» (формули 1-2) [9].

$$\text{Сума амортизації} = \text{Балансова вартість інвестиції на початок року} * \text{Ефективна ставка відсотка} - \text{Річний дохід за фіксованою ставкою відсотка} \quad (1)$$

$$\text{Сума амортизації} = \text{Річний дохід за фіксованою ставкою відсотка} - \text{Сума амортизації} * \text{Ефективна ставка відсотка} \quad (2)$$

Тобто метод ефективного відсотка враховує сукупний дохід інвестора у разі придбання фінансової інвестиції з дисконтом та його чистий дохід у разі сплати премії за придбання фінансової інвестиції.

Отже передуючим етапом обчислення сум розподілу дисконту/премії протягом періоду утримання інвестором цінного паперу є визначення ефективної ставки відсотка. За П(с)БО 12 порядок визначення ефективної ставки відсотка за фінансовою інвестицією наступний (формули 3-4) [9]:

$$\begin{array}{l} \text{Для} \\ \text{амортизації} \\ \text{дисконту} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{Ефективна} \\ \text{ставка} \\ \text{відсотка} \end{array} = \frac{\begin{array}{l} \text{Річний дохід} \\ \text{за фіксованою ставкою} \\ \text{відсотка} \end{array} + \frac{\begin{array}{l} \text{Загальна сума дисконту /} \\ \text{Загальна кількість років} \\ \text{утримання інвестиції} \end{array}}{\begin{array}{l} \text{(Собівартість інвестиції + Вартість погашення інвестиції)/2} \end{array}} \quad (3)$$

$$\begin{array}{l} \text{Для} \\ \text{амортизації} \\ \text{премії} \end{array} \quad \begin{array}{l} \text{Ефективна} \\ \text{ставка} \\ \text{відсотка} \end{array} = \frac{\begin{array}{l} \text{Річний дохід} \\ \text{за фіксованою ставкою} \\ \text{відсотка} \end{array} - \frac{\begin{array}{l} \text{Загальна сума премії /} \\ \text{Загальна кількість років} \\ \text{утримання інвестиції} \end{array}}{\begin{array}{l} \text{(Собівартість інвестиції + Вартість погашення інвестиції)/2} \end{array}} \quad (4)$$

Річний дохід інвестора за фіксованою ставкою відсотка визначається шляхом добутку номінальної річної ставки дохідності та номінальної вартості (вартість погашення) фінансової інвестиції. Загальна сума дисконту/премії визначається як різниця між собівартістю та вартістю погашення фінансової інвестиції.

Сутність методу ефективної ставки відсотка полягає в тому, що премія і дисконт розподіляються протягом періоду утримання фінансової інвестиції таким чином, щоб в результаті отримати постійну ставку дохідності цінного паперу, що утримується інвестором до погашення, відносно його балансової вартості на початок будь-якого року [4].

Більш наглядним буде розглянути порядок застосування методу амортизованої собівартості на прикладі фінансового інвестування шляхом придбання інвестором процентних облігацій, номінованих у гривні з фіксованою дохідністю, з дисконтом та зі сплатою премії напряму у емітента (при цьому у інвестора не виникають додаткові витрати на придбання цінних паперів) (табл. 2-4).

Таблиця 2

Порядок розрахунку ефективної ставки відсотка для цілей облікової оцінки інвестицій в облігації за методом амортизованої собівартості

Показник		Фінансова інвестиція, придбана з дисконтом	Фінансова інвестиція, придбана з премією
Вихідні дані	Номінал облігації	100 000	100 000
	Дохідність	10%	10%
	Ринковий курс	80%	120%
	Термін обігу	5 років	5 років
Розрахункові дані	Дисконт	$(100\,000 - 100\,000 \cdot 0,8) = 20\,000$	-
	Премія	-	$(100\,000 \cdot 1,2 - 100\,000) = 20\,000$
	Ефективна ставка відсотка	$\frac{(100\,000 \cdot 10\%) + (20\,000 / 5)}{(80\,000 + 100\,000) / 2} = 15,5556\%$	$\frac{(100\,000 \cdot 10\%) - (20\,000 / 5)}{(120\,000 + 100\,000) / 2} = 5,4545\%$

Таким чином, сукупний дохід інвестора, який характеризує ефективна ставка відсотка, у випадку придбання облігацій з дисконтом становитиме 15,5556%, а в разі придбання облігацій з премією – 5,4545% щороку при фіксованій річній дохідності даних фінансових інвестицій на рівні 10%. Наступним етапом застосування методу

амортизованої собівартості фінансових інвестицій є розрахунок сум розподілу дисконту (табл. 3) та премії (табл. 4) за облигаціями із застосуванням визначених ефективних ставок відсотку за даними цінними паперами.

Таблиця 3

Порядок обчислення суми амортизації дисконту за фінансовою інвестицією

Період обігу фінансової інвестиції	Номінальна сума відсотка, грн.	Сума відсотка за ефективною ставкою, грн.	Сума амортизації дисконту, грн.	Амортизована собівартість інвестиції, грн. (гр.5 + гр.4)
1	2	3	4	5
На момент придбання				80 000
1-й рік	10 000	12 444	2 444	82 444
2-й рік	10 000	12 825	2 825	85 269
3-й рік	10 000	13 264	3 264	88 533
4-й рік	10 000	13 772	3 772	92 305
5-й рік	10 000	17 695	7 695	100 000
Підсумок	50 000	70 000	20 000	

Таким чином, відображення в бухгалтерському обліку фінансових інвестицій підприємств за методом амортизованої собівартості передбачає рівномірне наближення балансової вартості фінансової інвестиції до її номіналу протягом терміну утримання інвестиції шляхом амортизації дисконту/премії із застосування ефективної ставки відсотка.

Таблиця 4

Порядок обчислення суми амортизації премії за фінансовою інвестицією

Період обігу фінансової інвестиції	Номінальна сума відсотка, грн.	Сума відсотка за ефективною ставкою, грн.	Сума амортизації премії, грн.	Амортизована собівартість інвестиції, грн. (гр.5 – гр.4)
1	2	3	4	5
На момент придбання				120 000
1-й рік	10 000	6 545	3 455	116 545
2-й рік	10 000	6 357	3 643	112 902
3-й рік	10 000	6 158	3 842	109 061
4-й рік	10 000	5 949	4 051	105 010
5-й рік	10 000	4 990	5 010	100 000
Підсумок	50 000	30 000	20 000	

Отже, протягом періоду утримання фінансової інвестиції, придбаної з дисконтом, її балансова вартість, визначена за методом амортизованої собівартості, щороку буде збільшуватись на суму рівномірного розподілу дисконту; балансова вартість придбаних з премією фінансових інвестицій, навпаки, щороку зменшуватиметься на суму амортизації премії, – по досягненню рівності балансової та номінальної вартості (вартості погашення) цінного паперу. Сума амортизації дисконту або премії нараховується одночасно з нарахуванням відсотка (доходу від фінансових інвестицій) з одночасним збільшенням або зменшенням балансової вартості фінансових

інвестицій. Наприкінці терміну утримання фінансової інвестиції (в останньому році обігу цінного паперу) сума відсотка за ефективною ставкою та сума амортизації дисконту визначається таким чином, щоб балансова вартість інвестиції на дату погашення дорівнювала номінальній вартості.

Фінансові інвестиції пов'язаним сторонам – дочірнім (підприємствам, контрольованим інвестором внаслідок володіння більш ніж 50% корпоративних прав об'єкта інвестування [6]), асоційованим (підприємствам, пов'язаним з інвестором у формі участі в статутному фонді та/або управлінні та на який інвестор має суттєвий вплив (прямо або опосередковано володіє понад 20% відсотками акцій (але не більше 50%)), що дозволяє інвестору впливати на фінансово-господарську діяльність об'єкта інвестування; інвестор здійснює представництво в раді директорів або в аналогічному керівному органі об'єкта інвестування; інвестор бере участь у процесах розробки політики, у тому числі участь у прийнятті рішень щодо дивідендів або інших виплат; існують суттєві операції між інвестором та об'єктом інвестування; здійснюється взаємообмін управлінським персоналом або надання необхідної технічної інформації [Ошибка! Источник ссылки не найден.]) та спільним підприємствам зі створенням юридичної особи (спільного підприємства), – відображаються інвестором на дату складання балансу за вартістю, визначеною за методом участі в капіталі. Це стосується фінансових інвестицій в інструменти власного капіталу з метою безстрокового утримання, набуття інвестором певного контролю над об'єктом інвестування та отримання економічної вигоди у вигляді частини прибутку контрольованого суб'єкта господарювання.

За П(с)БО 12 метод участі в капіталі передбачає збільшення або зменшення балансової вартості фінансових інвестицій у зв'язку зі зміною частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування [9]. За МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» метод участі в капіталі – це метод обліку, згідно з яким інвестицію первісно визнають за собівартістю, а потім коригують відповідно до зміни частки інвестора в чистих активах об'єкта інвестування після придбання; прибуток чи збиток інвестора включає частку інвестора в прибутку чи збитку об'єкта інвестування [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Згідно П(с)БО 12 балансова вартість фінансових інвестицій збільшується (зменшується) на суму, що є часткою інвестора в чистому прибутку (збитку) об'єкта інвестування за звітний період, із включенням цієї суми до складу доходу (вtrat) від участі в капіталі; одночасно балансова вартість фінансових інвестицій зменшується на суму визнаних дивідендів від об'єкта інвестування [13].

Тобто, зі зміною загальної величини власного капіталу об'єкта інвестування (пов'язаної сторони) інвестор відображає відповідну суму збільшення/зменшення балансової вартості фінансової інвестиції пропорційно власної частки. У разі вилучення частки капіталу одним з учасників інвестованого підприємства інвестор коригує балансову вартість власної фінансової інвестиції у зв'язку зі зміною його частки, якщо такі зміни не є результатом господарських операцій між ним та об'єктом інвестування. Крім того, за П(с)БО 12 операції між інвестором та об'єктом інвестування, також, не включаються до розрахунку загальної величини зміни власного капіталу об'єкта інвестування при визначенні суми збільшення/зменшення балансової вартості фінансової інвестиції. Такі вимоги обумовлені недопущенням формування холдинговими компаніями «фіктивних» прибутків за рахунок внутрішньогрупових оборотів з метою максимізації балансової вартості бізнесу, що підвищує їх привабливість як позичальників та дозволяє залучати значні обсяги кредитних ресурсів внаслідок зростання вартості їх забезпечення.

Також, за П(с)БО 12 зменшення балансової вартості фінансових інвестицій

відображається в бухгалтерському обліку тільки на суму, що не призводить до від'ємного значення вартості фінансових інвестицій; інвестиції, що внаслідок зменшення їх балансової вартості досягають нульової вартості, відображаються в бухгалтерському обліку у складі фінансових інвестицій за нульовою вартістю [9].

Отже для правильного відображення в обліку вартості фінансових інвестицій інвестора на дату складання балансу за методом участі в капіталі обліковець має володіти інформацією щодо:

1) участі інвестора в зареєстрованому (пайовому) капіталі об'єкта інвестування. Достовірним джерелом такої інформації є установчі документи об'єкта інвестування;

2) кількісних параметрів зміни власного капіталу інвестованого підприємства за звітний період. Інформаційною базою в даному випадку виступає фінансова звітність об'єкта інвестування аналогічного звітного періоду;

3) обсягу операцій між інвестором та об'єктом інвестування. Дану інформацію містять внутрішньогрупові звіти об'єкта інвестування інвестору.

В свою чергу, фінансові інвестиції у спільну діяльність із створенням юридичної особи контрольними учасниками, а також фінансові інвестиції в асоційовані й дочірні підприємства придбані й утримуються виключно з метою їх подальшого продажу протягом 12 місяців, та спільне підприємство, асоційоване або дочірнє веде свою діяльність в умовах, які обмежують його здатність передавати кошти учаснику спільного підприємства або інвестору протягом більш ніж 1-го року, такі фінансові інвестиції оцінюються на дату складання балансу за методом справедливої вартості.

Справедлива вартість фінансової інвестиції на дату складання балансу визначається наступним чином (формули 5-6):

$$\begin{array}{l} \text{Справедлива вартість} \\ \text{фінансової інвестиції} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Балансова вартість} \\ \text{фінансової} \\ \text{інвестиції} \end{array} + \begin{array}{l} \text{Сума дооцінки (уцінки)} \\ \text{фінансової інвестиції у} \\ \text{зв'язку із зміною ринкової} \\ \text{вартості інвестиції} \end{array} \quad (5)$$

$$\begin{array}{l} \text{Сума дооцінки} \\ \text{(уцінки) фінансової} \\ \text{інвестиції} \end{array} = \begin{array}{l} \text{Ринкова вартість} \\ \text{фінансової} \\ \text{інвестиції} \end{array} - \begin{array}{l} \text{Балансова вартість} \\ \text{фінансової інвестиції} \end{array} \quad (6)$$

У разі перевищення балансової вартості фінансової інвестиції її справедливої вартості здійснюється зменшення вартості (уцінка) інвестицій з одночасним відображенням інших витрат інвестора і навпаки [9]. Інформаційною базою щодо ринкової вартості фінансових інвестицій слугують результати аналізу операцій з купівлі продажу аналогічних цінних паперів на фондовому ринку.

Якщо відсутня можливість достовірного визначення справедливої вартості фінансових інвестицій пов'язаним сторонам (відсутній активний ринок для даної фінансової інвестиції) їх переоцінка на дату балансу здійснюється за методом собівартості з урахуванням зменшення корисності (рис. 1).

Згідно П(с)БО 28 «Зменшення корисності активів» на дату річного балансу підприємство має оцінювати, чи існують ознаки можливого зменшення корисності фінансової інвестиції, свідченням чого є наступне [11]:

- відбулося зменшення ринкової вартості інвестиції протягом звітного періоду на суттєво більшу величину, ніж очікувалось інвестором;

- відбулися суттєві негативні зміни в технологічному, ринковому, економічному або правовому середовищі, у якому діє інвестоване підприємство, що відбулися протягом звітного періоду або очікувані найближчим часом;

- протягом звітного періоду відбулося збільшення ринкових ставок відсотка або

інших ринкових ставок доходу від інвестицій, яке може вплинути на ставку дисконту і суттєво зменшити суму очікуваного відшкодування інвестиції;

- відбулося перевищення балансової вартості інвестиції підприємства над її ринковою вартістю;

- інші свідчення того, що ефективність фінансової інвестиції є або буде гіршою, ніж очікувалось інвестором.

Отже за наявності ознак зменшення корисності фінансової інвестиції інвестор визначає суму такого зменшення та коригує балансову вартість фінансової інвестиції.

Балансова вартість фінансових інвестицій на дату балансу за методом собівартості з урахуванням зменшення корисності визначається наступним чином (формула 7):

$$\text{Балансова вартість фінансової інвестиції} = \text{Собівартість фінансової інвестиції} - \text{Сума зменшення корисності фінансової інвестиції} \quad (7)$$

За П(с)БО 28 втрати від зменшення корисності – це сума, на яку балансова (залишкова) вартість активу перевищує суму його очікуваного відшкодування. В свою чергу, сума очікуваного відшкодування фінансової інвестиції за П(с)БО 28 визначається як найбільша з двох оцінок [11]:

чиста вартість реалізації інвестиції – її справедлива вартість за вирахуванням очікуваних витрат на реалізацію. За П(с)БО 28 чиста вартість реалізації інвестиції базується на цінах активного ринку за вирахуванням очікуваних витрат на реалізацію – витрат, які можна прямо пов'язати з продажем фінансової інвестиції (вартість послуг фінансових посередників тощо), за винятком фінансових витрат і витрат з податку на прибуток. За відсутності активного ринку для конкретного активу його чиста вартість реалізації базується на наявній інформації про суму, яку підприємство може отримати за актив на дату річного балансу в операції між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами після вирахування витрат на його реалізацію [11];

або теперішня вартість майбутніх чистих грошових надходжень від інвестиції, яка визначається шляхом застосування відповідної ставки дисконту до майбутніх грошових потоків від безперервного використання інвестиції та її продажу (списання) наприкінці терміну утримання фінансової інвестиції [11]. Отже для визначення теперішньої вартості майбутніх чистих грошових надходжень від фінансової інвестиції обліковець повинен володіти інформацією щодо запланованого обсягу майбутніх чистих грошових надходжень за інвестицією, періоду її утримання (безперервного використання), ставки дисконту (норма доходу на інвестований капітал, відповідно до якої на дату оцінки інвестор може інвестувати кошти у об'єкт інвестування з урахуванням компенсації всіх своїх ризиків, пов'язаних з інвестуванням [8]) та періодичності нарахування доходу за інвестицією. Визначення теперішньої вартості фінансової інвестиції при щорічному нарахуванні доходу здійснюється з використанням наступної формули (формула 8):

$$\text{Теперішня вартість фінансової інвестиції} = \frac{\text{Майбутня вартість фінансової інвестиції через } n \text{ років}}{(1 + \text{ставка дисконту})^n \text{ років}} \quad (8)$$

Визначені втрати від зменшення корисності фінансової інвестиції відображаються у складі інших витрат з одночасним зменшенням її балансової вартості на їх суму [9].

Висновки. Облікова оцінка фінансових інвестицій є визначальним етапом формування в бухгалтерському обліку об'єктивної інформації про параметри інвестиційної діяльності суб'єктів підприємництва. Діюча методологія оцінки фінансових інвестицій за національними стандартами бухгалтерського обліку передбачає первісну їх оцінку за собівартістю в момент придбання і відображення на рахунках бухгалтерського обліку та подальшу переоцінку на дату складання балансу за методологією, залежно від виду фінансових інвестицій. Для цілей облікової оцінки фінансові інвестиції розподіляються за впливом інвестора на інвестоване підприємство (на інвестиції пов'язаним сторонам – асоційованим, дочірнім підприємствам та в спільну діяльність, і інвестиції непов'язаним сторонам – суб'єктам господарювання, які не є пов'язаними сторонами) та за метою інвестування (інвестиції з метою набуття контролю над інвестованим підприємством, інвестиції з метою перепродажу та з метою утримання для отримання доходу). Залежно від виду фінансові інвестиції оцінюються інвестором за методом участі в капіталі, за собівартістю з урахуванням зменшення корисності, за методом амортизованої собівартості та за справедливою вартістю. Практичне застосування діючої методології облікової оцінки фінансових інвестицій ускладнюється відсутністю в нормативно-інструктивній базі чіткої регламентації інформаційних джерел визначення вартості інвестицій, широким переліком нормативної документації, яка впорядковує оцінку, та трудомісткістю процесу визначення вартості фінансових інвестицій. Зазначене обумовлює низку проблем методологічного характеру в процесі обліку інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств та знижує адекватність облікової інформації.

Напрямами подальших наукових досліджень є поглиблення діючих норм П(с)БО щодо оцінки фінансових інвестицій та розробка альтернативних методів оцінки інвестицій приватних підприємств у фондові інструменти з відповідним їх нормативним закріпленням.

Література

1. Загальні принципи бухгалтерського обліку акцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lektsiopedia.org/ukr/lek-4761.html>.
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства оцінка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_046.
3. Міжнародний стандарт фінансової звітності 13 «Оцінка справедливої вартості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_046.
4. Облік фінансових інвестицій. Ділове співтовариство МінФін [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://minfin.com.ua/taxes/-/gospoper/bo_2_4_oblicfininvest.html.
5. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні [Текст] : Закон України: № 996-XIV від 16 липня 1999 року. – Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 365.
6. Про затвердження Інструкції з бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами в банках України [Електронний ресурс] : Постанова Правління Національного банку України: № 358 від 03.10.2005. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1265-05>.
7. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету міністрів України: від 10 вересня 2003 р. № 1440. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п>.
8. Про затвердження Національного стандарту № 1 «Загальні засади оцінки майна і майнових прав» [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України: від 10 вересня 2003 р. № 1440. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-п/conv>.
9. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 12 «Фінансові інвестиції» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України: № 91 від 26.04.2000. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>.
10. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України: № 163 від 07.07.99.
11. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 28 «Зменшення корисності активів» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України: від 24.12.2004 № 817. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05/conv>.
12. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс] : Наказ Міністерства фінансів України: № 242 від 18.10.99. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.

13. Фінансові інвестиції за методом участі в капіталі [Електронний ресурс] // Журнал «Дт-Кт». – Режим доступу: <http://dtk.com.ua/show/1cid03143.html>.

Стаття надійшла до редакції 02.03.2015

© Махота А. В.

References

1. *Zahalni pryntsyipy bukhhalterskoho obliku aksii*. Available at <http://lektsiopedia.org/ukr/lek-4761.html>
2. *Mizhnarodnyi standart bukhhalterskoho obliku. Investytsii v asotsiiovani pidpriemstva otsinka*. Available at http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_046
3. *Mizhnarodnyi standart finansovoi zvitnosti. Otsinka spravedlyvoi vartosti*. Available at http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_046
4. *Oblik finansovykh investytsii. Dilove spivtovarystvo MinFin*. Available at http://minfin.com.ua/taxes/-/gospoper/bo_2_4_oblicfininvest.html
5. Zakon Ukrainy. (1999, July). *Pro bukhhalterskyi oblik ta finansovu zvitnist v Ukraini*. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 40.
6. Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy. (2005, oktober). *Pro zatverdzhennia Instruksii z bukhhalterskoho obliku operatsii z tsinnymy paperamy v bankakh Ukrainy*. Available at <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1265-05>
7. Postanova Kabinetu ministriv Ukrainy. (2003, September). *Pro zatverdzhennia Natsionalnoho standartu. Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav*. Available at <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-p>
8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy. (2003, September). *Pro zatverdzhennia Natsionalnoho standartu. Zahalni zasady otsinky maina i mainovykh prav*. Available at <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1440-2003-p/conv>
9. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy. (2000, April). *Pro zatverdzhennia Polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku. Finansovi investytsii*. Available at <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0284-00>
10. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy. (1999, July). *Pro zatverdzhennia Polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku. Obiednannia pidpriemstv*.
11. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy. (2004, December). *Pro zatverdzhennia Polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku. Zmenschennia korysnosti aktyviv*. Available at <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0035-05/conv>
12. Nakaz Ministerstva finansiv Ukrainy. (1999, October). *Pro zatverdzhennia Polozhennia (standartu) bukhhalterskoho obliku. Nematerialni aktyvy*. Available at <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>
13. Фінансові інвестиції за методом участі в капіталі. *Zhurnal Dt-Kt*. Available at <http://dtk.com.ua/show/1cid03143.html>.

Received 02.03.2015

© Makhota A. V.